

Anna Janus-Dębska

PRACA NA RZECZ SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ
W WYBRANYCH KRAJACH
EUROPEJSKICH

„Tylko praca daje okazję odkryć nam nas samych,
pokazać to, czym naprawdę jesteśmy, a nie tylko to,
na co wyglądamy”

Joseph Conrad

Od wielu lat na forum międzynarodowym toczy się dyskusja dotycząca kryzysu dotychczasowej polityki karnej opartej na szerokim stosowaniu kary pozbawienia wolności, co prowadzi do konieczności poszukiwania alternatyw dla tej kary. Na przełomie lat 60. i 70. XX wieku, z uwagi na szybki wzrost przestępczości, grający przeciążeniem sądów i przeludnieniem zakładów karnych, zaczęto stosować w krajach Europy Zachodniej cztery zasadnicze środki zaradcze: *community service* (nieodpłatna praca na cele społeczne w warunkach wolnościowych), dekryminalizację, *diversion* (zaniechanie ścigania przestępstwa albo umorzenie postępowania karnego, w sytuacji gdy sprawca przestępstwa zgadza się zapłacić określoną kwotę pieniędzy na rzecz pokrzywdzonego lub fiskusa) oraz amnestię¹. W państwach Unii Europejskiej panuje zgoda co do tego, że kara pozbawienia wolności jest karą *ultima ratio*, czyli ostatecznym argumentem i oznacza, że jeżeli ustawa przewiduje dla sądu możliwość wyboru rodzaju kary, to sąd orzeka pozbawienie wolności bez warunkowego zawieszenia jego wykonania tylko wtedy, gdy inna kara lub środek karny nie może spełnić celów kary².

Państwa europejskie działające w ramach Rady Europy, dostrzegając, że środki alternatywne stanowią istotny sposób walki z przestępczością i pozwalają uniknąć negatywnych następstw kary związanej z pozbawieniem wolności, uznały za celowe opracowanie międzynarodowych norm regulujących tworzenie, nakładanie i wykonywanie tych sankcji i środków, które nie powodują odizolowania sprawcy od społeczeństwa, ale wiążą się z ograniczeniami jego

¹ A. Adamski, *Przestępczość i polityka karna w krajach Europy Zachodniej*, [w:] A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Filar, P. Girdwoyn, *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej*, Toruń 2007, s. 377.

² J. Rybicka-Ziarko, *Community service jako współczesna perspektywa dla polskiego prawa karnego*, [w:] S. Wrzosek (red.), „Język – Prawo – Społeczeństwo”, tom III, Radom 2012, s. 5.

wolności poprzez nałożenie pewnych warunków i zobowiązań. W zaleceniu Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie europejskich reguł dotyczących sankcji i środków alternatywnych³, szczególną uwagę zwrócono na wywołanie u sprawcy poczucia odpowiedzialności wobec ogółu społeczeństwa, a w szczególności względem pokrzywdzonego oraz jak najszerszego zaangażowania i udziału organizacji społecznych i osób prywatnych w wykonywanie sankcji i środków, tak aby społeczeństwo zrozumiało ich naturę i uznało je za adekwatną i wiarygodną reakcję na działalność przestępczą. Udział przedstawicieli społeczeństwa stanowi istotny czynnik pomagający sprawcom w utrzymaniu więzi ze społeczeństwem w czasie odbywania kary oraz ma im uświadomić, że nie są społeczeństwu obojętni⁴.

W Załączniku nr 2 do Rekomendacji Rec (2000) 22⁵ przedstawione zostały naczelnne zasady efektywnego wykorzystania kar i środków alternatywnych, wraz ze wskazaniem tych, które mają temu celowi służyć:

- rozwiązania alternatywne wobec tymczasowego aresztowania, tj. nałożenie na podejrzanego obowiązku przebywania pod określonym adresem w celu poddania go dozorowi instytucji wyznaczonej przez organ sądowy, która też będzie go wspierać;
- probacja, stanowiąca samodzielną sankcję nałożoną bez orzeczenia kary pozbawienia wolności;
- zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności z zastrzeżeniem konieczności spełnienia określonych warunków;
- nakaz wykonywania pracy społecznie użytecznej (tj. bezpłatnej pracy na rzecz społeczeństwa);
- obowiązek zapłaty poszkodowanemu odszkodowania/zadośćuczynienia bądź poddania się mediacji na linii poszkodowany-sprawca;
- obowiązkowe leczenie w przypadku sprawców z problemem alkoholowym lub narkotykowym albo sprawców cierpiących na zaburzenia psychiczne związane z ich zachowaniami przestępczymi;
- intensywny nadzór nad odpowiednimi kategoriami sprawców;
- ograniczenie swobody poruszania się, np. poprzez ustanowienie aresztu domowego albo monitoringu elektronicznego;
- zwolnienie warunkowe z więzienia połączone z nadzorem nad skazanym przebywającym na wolności.

³ Europejskie Reguły dotyczące sankcji i środków alternatywnych, Rekomendacja Nr R (92)16, przyjęta przez Komitet Ministrów dla państw członkowskich 19 października 1992 r. Tekst rekomendacji Nr R (92)16 w języku polskim, [w:] „Przegląd Więziennictwa Polskiego” nr 72-73, Warszawa 2011.

⁴ Tekst rekomendacji Nr R (92)16 w języku polskim [w:] Przegląd Więziennictwa Polskiego nr 72-73, Warszawa 2011.

⁵ Rekomendacja Rec (2000) 22 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o usprawnieniu implementacji Europejskich Reguł dotyczących sankcji i środków alternatywnych, przyjęta przez Komitet Ministrów 29 listopada 2000 r., tekst rekomendacji w języku polskim, [w:] Przegląd Więziennictwa Polskiego nr 72-73, Warszawa 2011.

W dokumentach Rady Europy używany jest termin *community sanctions*, który akcentuje fakt, że są to sankcje wykonywane w społeczności lokalnej, przy jej pomocy i współdziałaniu. Sankcje te mają na celu zapewnienie ochrony społeczeństwa przed przestępczością oraz ochrony interesów osób pokrzywdzonych, jednocześnie umożliwiając sprawcom resocjalizację i reintegrację społeczną przy udziale społeczności lokalnych. Jedną z głównych zalet *community sanction* jest to, że sprawca pozostaje przy ich stosowaniu w społeczeństwie, unikając izolacji więziennej, degradacji społecznej i stygmatyzacji. Wśród innych cech charakteryzujących te sankcje wymienia się fakt, że są one związane z pewnymi ograniczeniami wolności sprawców poprzez nałożenie na nich dodatkowych zakazów i obowiązków⁶.

Alternatywy dla krótkoterminowej kary pozbawienia wolności poszukiwano wśród wielu środków karnych, by ostatecznie uznać, że najwłaściwszym środkiem jest praca wykonywana nieodpłatnie na cele społeczne. Kara ta stanowi odpowiedź na rezolucję Komitetu Ministrów Rady Europy z 1976 r. zalecającą państwom członkowskim wprowadzenie środka karnego opartego na pracy, alternatywnego wobec kary pozbawienia wolności. Również w raporcie przedstawionym na konferencji państw członków Rady Europy w 1986 r. stwierdza się: „praca na cele społeczne jest prawdopodobnie najbardziej postępowym alternatywnym środkiem wprowadzonym do europejskiego prawa karnego (...) i jedynym, który wydaje się zawierać wiele możliwości i rodzić wiele nadziei”⁷.

Za poprzedniczkę kary pracy na cele społeczne uznaje się określony dekretem Edwarda VI, króla Anglii, w 1547 r. tzw. *Slavery Statute*, skierowany do „bezpiecznych niewolników” nakaz pracy przy budowie dróg lub przy innych robotach publicznych oraz umieszczenie ich na ten czas w domach poprawczych (*houses of correction*). Wzorem angielskim podążyło wkrótce ustawodawstwo holenderskie (1595 r.) oraz średniowieczne prawo niemieckie i szwajcarskie. W XVIII wieku rolę *community service* pełniły w Anglii także obowiązkowe wcielenie do marynarki królewskiej oraz kara deportacji do Australii do pracy w koloniach, jako alternatywy dla kary śmierci lub bardzo ciężkiego więzienia⁸.

Kara pracy na cele społeczne, zwana *gemeinnützige Arbeit*, *travail d'interet general*, *community service order* lub *unpaid work requirement* (każdy kraj ma określenie w swoim języku), różni się w poszczególnych krajach formą orzekania okresu jej wykonania. np. tylko w godzinach ze wskazaniem maksymalnego czasu jej wykonania (np. 240 godzin w okresie dwóch lat) lub w miesiącach ze wskazaniem ilości godzin do przepracowania w okresie jednego miesiąca (np. 12 miesięcy, po 30 godzin miesięcznie). Jest orzekana wyrokiem sądu, zwykle jako alternatywa dla kary pozbawienia wolności lub może być jedną z form zaniechania oskarżenia i poddania sprawcy próbie bez wydawania wyroku sądu (np. na etapie postępowania prokuratorskiego). Kara ta polega na wykonywaniu nieodpłatnej, kontrolowa-

⁶ J. Rybicka-Ziarko, *Community service...*, *op. cit.*, s. 6.

⁷ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne na tle rozważań o przestępstwie i karze*, Kraków 1996, s. 89.

⁸ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 84-85.

nej pracy na rzecz społeczności, w zakresie utrzymywania porządku w miejscach publicznych, remontowania budynków publicznych, pracy w hospicjach, szpitalach, organizacjach charytatywnych, ośrodkach sportu, placówkach edukacyjnych i in. Praca wykonywana przez skazanych jest nadzorowana przez służby do tego wyznaczone (np. *probation service* – służby kuratorskie, *social welfare* – opieka społeczna). W poszczególnych krajach przy pracach na cele społeczne mogą być dodatkowo nakładane obowiązki probacyjne, zakazy i różnego rodzaju ograniczenia, np. zakaz używania telefonu komórkowego w godzinach pracy, zakaz zmiany miejsca pobytu bez zgody sądu lub obowiązek udokumentowania nieobecności zaświadczeniami i zwolnieniami lekarskimi. Jeśli skazany nie będzie przestrzegał zasad określonych w postanowieniu sądu, ten może na niego nałożyć karę grzywny, zmienić wymiar kary, a w ostateczności zastąpić karą pozbawienia wolności⁹.

Różnorodność orzekania i wykonywania *community service*, pokazuje poniższa analiza, obejmująca wybrane kraje europejskie.

Anglia i Walia

W Anglii i Walii źródłem prawa karnego są precedensowe wyroki oraz ustawy Parlamentu. W doktrynie i orzecznictwie tego kraju funkcjonują pewne podstawowe zasady prawa karnego, takie jak:

- zasada legalizmu – oznaczająca, że przestępstwem może być tylko czyn dokładnie określony przez prawo, które musi być znane społeczeństwu;
- zasada minimalnej kryminalizacji – oznaczająca, że pewne czyny można uznać za przestępstwa tylko wtedy, gdy jest to absolutnie niezbędne (ograniczenie zakresu penalizacji);
- zasada proporcjonalności – oznacza wymierzenie kary odpowiadającej jej ciężarowi;
- zasada odpowiedniego nazwania przestępstwa – wymaga aby przestępstwo odnosiło się bardziej do zachowania sprawcy niż szkody poniesionej przez pokrzywdzonego¹⁰.

W 1966 roku powołano w Wielkiej Brytanii, w ramach Rządowej Komisji Doradczej, subkomisję, której zadaniem było ustalenie, jakie środki karne mogą stanowić alternatywę dla krótkoterminowej kary pozbawienia wolności. Skutkiem działań tej Komisji było opublikowanie w 1970 r. raportu zatytułowanego *Non-Custodial and Semi-Custodial Penalties* (Nieizolacyjne i Półizolacyjne Kary¹¹), w którym zarekomendowano nieodpłatną pracę na cele społeczne (*community service order*) i wskazano zasady jej orzekania i wykonywania. Na tej podstawie w 1972 r. wydana została ustawa *Criminal Justice Act*, a w 1973 r. *Powers*

⁹ J. Rybicka-Ziarko, *Community service...*, *op. cit.*, s. 8.

¹⁰ J. Bojarski, *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości w Anglii i Walii*, [w:] A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Filar, P. Girdwoyn, *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej*, Toruń 2007, s. 310.

¹¹ Tłumaczenie własne.

of *Criminal Courts Act* (Ustawa o Kompetencjach Sądów Karnych¹²), w których m.in. postanowiono, że na *community service* można skazać osobę, która ma co najmniej 16 lat, przestępstwo, za które orzeka się karę musi być zagrożone karą pozbawienia wolności, przed orzeczeniem kary sąd musi zapoznać się z raportem dotyczącym sprawcy przygotowanym przez służby probacyjne, oferowana praca powinna uwzględniać uwarunkowania skazanego, zarówno w zakresie jego możliwości fizycznych, jak i przekonań, wyznania oraz możliwości intelektualnych¹³.

W ostatnich latach w polityce karnej w Anglii i Walii doszło do znaczących zmian. W procesie reformowania polityki karnej ważne znaczenie miała uchwalona w 2003 r. ustawa karna (*Criminal Justice Act*). Wśród celów karania (*purposes of sentencing*) ustawa wymienia:

- a) *punishment of offenders*, tj. odpłatę za wyrządzone zło,
- b) redukcję przestępczości, w tym również przez odstraszenie,
- c) poprawę i resocjalizację sprawców,
- d) ochronę społeczeństwa przed przestępczością,
- e) naprawienie przez sprawcę szkody wyrządzonej ofierze¹⁴.

Community sentence jest sankcją o dużej skuteczności z uwagi na bardzo do-
tkliwe skutki, jakie ponosi skazany w przypadku uchylania się od obowiązków
związanych z jej wykonywaniem. Uchylanie się od obowiązków jest rozumia-
ne w Wielkiej Brytanii bardzo szeroko, może nim być nie tylko niewykonanie
nakazu sądu, ale także np. niestawianie się na wezwania, podanie kuratorowi
jakichkolwiek fałszywych informacji czy też popełnienie nowego przestępstwa.
Sankcją jest ponowne wymierzenie kary przez sąd (*re-sentence*), przy czym regułą
jest, że za pierwsze naruszenie obowiązków karą jest co najmniej odczuwalne
zwiększenie ich zakresu. Jeżeli sąd uzna zwiększenie obowiązków za niewy-
starczające, wymierza w miejsce ograniczenia wolności karę więzienia. Kara
taka podlega natychmiastowemu wykonaniu, skazany zostaje aresztowany na
sali sądowej lub – w przypadku, gdyby nie stawił się w sądzie – wydane zostaje
polecenie jego natychmiastowego aresztowania przez policję¹⁵.

Wymierzając karę wykonywaną w społeczności (*community sentence*), sąd może
wydać tzw. *combination order* (wyrok kombinowany)¹⁶, polegający na nałożeniu na
skazanego kilku spośród dwunastu możliwych obowiązków, nakazów i zaka-
zów (*requirements*)¹⁷:

¹² Tłumaczenie J. Bojarski, *Prawo karne...*, *op. cit.*, s. 331.

¹³ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 101, 102.

¹⁴ B. Stańdo-Kawecka, *Raport z wizyty studyjnej w Anglii i Walii w dnia 21-24 kwietnia 2008 r., materiały niepublikowane*, źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, Departament Wykonania Orzeczeń i Probacji.

¹⁵ M. Strączyński, *Raport z wizyty studyjnej ocena porównawcza systemu probacji w Wielkiej Brytanii*, 21-24 kwietnia 2008 r., materiały niepublikowane, źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, Departament Wykonania Orzeczeń i Probacji.

¹⁶ J. Bojarski, *Prawo karne...*, *op. cit.*, s. 336.

¹⁷ B. Stańdo-Kawecka, *Raport z wizyty studyjnej...*, *op. cit.*,

1. Dozór (*supervision requirement*);
2. Obowiązek nieodpłatnej pracy (*unpaid work requirement*);
3. Obowiązek uczęszczania do ośrodka resocjalizacyjnego (*attendance centre requirement*);
4. Zakaz określonej działalności (*prohibited activity requirement*);
5. Obowiązek określonej działalności (*activity requirement*);
6. Obowiązek uczestniczenia w programach adresowanych do określonej kategorii sprawców (*programme requirement*);
7. Poddanie się leczeniu przez narkomana (*drug rehabilitation requirement*);
8. Poddanie się leczeniu przez alkoholika (*alcohol treatment requirement*);
9. Obowiązek leczenia psychiatrycznego (*mental health treatment requirement*);
10. Nakaz pobytu (*residence requirement*);
11. Areszt domowy (*curfew requirement*).
12. Zakaz przebywania w określonych miejscach (*exclusion requirement*)¹⁸.

Obowiązek nieodpłatnej pracy na cele publiczne (*unpaid work requirement*), zbliżony do wcześniejszego *community service order*, jest stosunkowo często stosowaną karą, a wykonywane prace mają zawsze charakter prac publicznych lub charytatywnych. Wymiar pracy wynosi od 40 do 300 godzin, rodzaj, czas i miejsce określone są przez kuratora, a pełny wymiar godzin pracy powinien być wykonany w ciągu 12 miesięcy. Typowymi pracami nieodpłatnymi nakazywanymi przez sądy są prace porządkowe w miejscach lub budynkach publicznych, takie jak sprzątanie ulic, parków, czyszczenie graffiti, malowanie, prowadzenie zajęć sportowych z dziećmi itp. Skazany ma obowiązek nie tylko „odpracować godziny”, ale wykonać w tym czasie określony zakres prac, wskazany przez kuratora. Możliwe jest też nakazanie pracy o charakterze charytatywnym, związanych z pomocą społeczną, np. sprzątanie mieszkań osób starszych. Praca dostrzegalnie niewydajna, prowadząca do tego, że skazany nie wykona zadań odpowiadających normalnie czasowi pracy określonego przez kuratora, może zostać uznana za naruszenie warunków kary. W praktyce pierwsze niestawienie się do pracy (w jakimkolwiek dniu wyznaczonym przez kuratora) skutkuje ostrzeżeniem, a drugie skierowaniem wniosku do sądu o zmianę kary. Jeżeli jest to możliwe, sąd może zwiększyć zakres pracy (nie przekraczając jednak wspomnianych 300 godzin), jeżeli zwiększenie zakresu pracy nie jest możliwe, orzekana jest kary więzienia. Zgodnie z oceną brytyjskiego prawa, nieodpłatna praca w ramach kary ograniczenia wolności nie jest traktowana jako praca przymusowa, albowiem skazany nie musi jej wykonać. Może zawsze pracy odmówić i wtedy zostaje normalnie skazany za popełnione przestępstwo – a nie za to, że odmówił pracy – na karę więzienia¹⁹.

¹⁸ J. Bojarski, *Prawo karne...*, *op. cit.*, s. 333.

¹⁹ B. Stańdo-Kawecka, M. Strączyński, *Raport z wizyty studyjnej...*, *op. cit.*

Austria

W Austrii nałożenie obowiązku pracy na rzecz społeczności jest jedną z form zaniechania oskarżenia i poddania sprawcy próbie bez wydawania wyroku sądu.

Obowiązek pracy na rzecz społeczności nakłada się na czas do ośmiu godzin dziennie, 40 godzin tygodniowo, ogółem zaś 240 godzin (w wypadku nieletnich można orzec maksymalnie: 6 godzin dziennie, 20 tygodniowo i 120 godzin łącznie). Przed nałożeniem tego obowiązku diagnozowana jest sytuacja sprawcy czynu i przy określeniu wymiaru pracy uwzględnia się czas poświęcony na edukację, pracę lub szkolenie sprawcy, tak by praca na rzecz społeczności z nie kolidowała z tymi zajęciami. Nie jest dopuszczalna praca na rzecz społeczności, której wymiar lub warunki jej wykonywania, nie są zgodne z prawami lub stylem życia sprawcy.

Nałożenie obowiązku pracy społecznej możliwe jest przy drobniejszych przestępstwach, wobec sprawców, których wina nie jest uważana za ciężką oraz jeśli w wyniku czynu nikt nie poniósł śmierci. Po wniesieniu aktu oskarżenia uprawnienia prokuratora ma sąd, do zakończenia rozprawy głównej. Prokurator może odstąpić warunkowo od oskarżenia (albo sąd od wydania wyroku), jeśli podejrzany lub oskarżony jest gotów ponieść konsekwencje swojego czynu i wyraża zgodę na: wykonywanie pracy na rzecz społeczności w określonym wymiarze, wypłacenie odszkodowania lub złagodzenie w inny sposób skutków swojego czynu, oraz zapłacenie sumy do 250 euro na poczet kosztów pracy, chyba że nie miałby się wtedy z czego utrzymywać. Prokuratura informuje podejrzanego o zamiarze postawienia go w stan oskarżenia i o tym, że może to ulec zawieszeniu, jeśli wyrazi on zgodę na wykonanie pracy na rzecz społeczności. Pracę na rzecz społeczności wykonywane są w podmiotach, które wyrażą na to zgodę. W prokuraturze prowadzone są wykazy instytucji, do których można skierować sprawców czynów karalnych, celem wykonania prac na rzecz społeczności. W okresie ich wykonywania oskarżony pozostaje pod nadzorem pracownika społecznego lub kuratora. W sytuacji gdy podejrzany nie wykonuje należycie wskazanej pracy, nie wpłacił wyznaczonej sumy pieniędzy lub uporczywie nie stosował się do poleceń kuratora albo popełnił nowe przestępstwo przed wykonaniem pełnego wymiaru prac, postępowanie może być podjęte.

Po prawidłowym wykonaniu pracy i spełnieniu innych warunków prokurator umarza postępowanie, chyba że oskarżony żąda kontynuowania postępowania (ma prawo tego zażądać w każdym czasie przed umorzeniem postępowania). Po wykonaniu pracy i umorzeniu postępowania nie dokonuje się wpisu w rejestrze skazanych, z tym jednak, że wewnętrzną informację dla potrzeb wymiaru sprawiedliwości przechowuje się jeszcze przez dziesięć lat.

Obowiązek pracy na rzecz społeczności dotyczy często sprawców wielokrotnych przestępstw przeciwko mieniu lub przestępstwa kwalifikowanego uszkodzenia mienia. Koszty tej pracy pokrywa Ministerstwo Sprawiedliwości. Rodzaj pracy

zależy od miejscowych warunków. Pracę na rzecz społeczności organizują wyspecjalizowane jednostki mające doświadczenie w działaniach socjalnych²⁰.

Od stycznia 2000 r. *community service* można orzekać w całej Austrii wobec młodocianych i osób dorosłych. W 2006 r. prokuratorzy i sędziowie skierowali w sumie 2464 osób do pracy społecznej. W 77% przypadków wykonanie tej kary zakończyło się sukcesem²¹.

Belgia

W Belgii praca na rzecz społeczności nosi nazwę „kara pracy” i stanowiła sankcję alternatywną do kary pozbawienia wolności. Ustawą z 17 kwietnia 2002 r. wprowadzono możliwość jej wymierzania jako kary zasadniczej. Sankcję tę stosuje się, gdy skazanie prowadziło do wymierzenia kary do 5 lat pozbawienia wolności, jednakże może także zastępować karę grzywny. Sędzia w wyroku określa karę pozbawienia wolności lub grzywny jako karę zastępczą, na wypadek niewykonania orzeczonych prac. Wymagana jest zgoda skazywanego. Kary pracy nie można orzec za każde przestępstwo, jej wymiar wynosi od 20 do 300 godzin, wyjątkowo zaś, w wypadku recydywy, 600 godzin. Pracę należy wykonać w ciągu 12 miesięcy od dnia uprawomocnienia się wyroku, jest ona nieodpłatna i nie można do niej zaliczyć pracy zawodowej lub edukacji skazanego. Pracę wykonuje się tylko w publicznych służbach państwowych miast, prowincji, gmin lub regionu albo w organizacjach pozarządowych (nieprzynoszących dochodu). Dwa razy w roku każda izba sądownictwa uaktualnia listę podmiotów, w których można odbywać omawianą karę. Polega ona najczęściej na pracach konserwacyjnych, remontowych, pomocy w kuchni itp.

Wykonywanie omawianej kary nadzoruje Komisja Probacyjna złożona z sędziego (przewodniczący), innego prawnika i urzędnika państwowego, właściwego miejscowo z chwilą uprawomocnienia się wyroku. Po wysłuchaniu skazanego oraz po uwzględnieniu jego uwag, kurator określa konkretną karę, co weryfikuje ww. Komisja. Kuratorzy i urzędnicy państwowi nadzorują skazanego oraz udzielają mu niezbędnej pomocy. Kurator składa sprawozdanie Komisji Probacyjnej, na podstawie którego Komisja może zmienić lub doprecyzować warunki wykonywania kary lub podjąć inne działania w wypadku naruszenia nałożonych warunków. W razie niewykonania, bądź tylko częściowego wykonania pracy, kurator informuje o tym Komisję Probacyjną, która wzywa skazanego. Po jego wysłuchaniu, zostaje sformułowany wniosek, co do ewentualnego wykonania przewidzianej w treści wyroku kary zastępczej (pozbawienia wolności lub grzywny). Na podstawie tego wniosku prokuratura może wydać decyzję o utrzymaniu w mocy kary pracy albo wykonaniu kary zastępczej, z uwzględnieniem już odbytej części kary pracy.

²⁰ M. Jankowski, *Praca na rzecz społeczności (community service) w niektórych krajach*, IWS Warszawa 2010.

²¹ Ch. Koss, *Austria*, [w:] *Probation in Europe*, I. Durnescu, A. M. van Kalmthout (red.), Nijmegen The Netherlands 2008, s. 20 (tłumaczenie własne).

Wynagrodzenia nadzorujących kuratorów i urzędników są finansowane z budżetu Ministerstwa Sprawiedliwości. W 2009 r. omawianą karę wymierzono w 10.112 przypadkach. Wykonywanie kary pracy w tym okresie kosztowało w przeliczeniu na jednego skazanego blisko 60 euro dziennie. Można to porównać z kosztem wykonywania kary pozbawienia wolności, który w tym samym roku wyniósł 126 euro dziennie.

Karę pracy orzeka się najczęściej za przestępstwa przeciwko mieniu, drogowie i przeciwko osobie (np. spowodowanie uszkodzenia ciała). W praktyce wykonywania tej kary zgłaszane są następujące problemy: brak możliwości pracy w weekendy i po południu lub wieczorem, co jest istotne zwłaszcza w wypadku osób, które muszą łączyć karę pracy z pracą zawodową; brak miejsc pracy dla skazanych z problemami (np. osoby uzależnione); niewystarczające środki finansowe na organizację prac; brak efektywnego systemu dotowania miejsc wykonywania pracy; model organizacyjny, który jest niedostosowany do nagłego wzrostu liczby skazań na omawianą karę²².

Chorwacja

Kodeks karny Republiki Chorwacji przewiduje kary, sankcje nieizolacyjne i środki zabezpieczające. Rodzaje kar to:

- grzywna, która może być nałożona zarówno jako kara główna, jak i dodatkowa;
- kara pozbawienia wolności (od 30 dni do nawet 40 lat za najpoważniejsze przestępstwa);
- kara pozbawienia wolności do sześciu miesięcy, która może być zastąpiona pracą na cele społeczne.

Sankcje nieizolacyjne dzielą się na: sądowe upomnienie/ostrzeżenie (*admonition*), wyrok w zawieszeniu i wyrok w zawieszeniu z dozorem.

Chorwackie Ośrodki Pomocy Społecznej są zobligowane do współpracy z kuratorami przy nadzorowaniu wykonania sankcji alternatywnych. Wspólne relacje tych służb zostały usankcjonowane w Ustawie o nadzorze nad wyrokami w zawieszeniu i pracą na cele społeczne (*Supervision of Suspended Sentence and Community Service Act*). Ustawa ta wskazuje, że głównym organem nadzorującym wykonanie kar zawieszonych i *community sentence* jest kurator/oficer probacji (*probation officer – povjerenik*), który jest urzędnikiem cywilnym zatrudnionym w ramach Departamentu ds. więziennictwa przez Ministerstwo Sprawiedliwości lub Ministerstwo Zdrowia i Opieki Społecznej – poza jego stałymi obowiązkami. Wykonywanie nadzoru nad pracą społecznie użyteczną jest szczegółowo uregulowane w przepisach wykonawczych. *Supervision of Suspended Sentence and Community Service Act* przewiduje tworzenie indywidualnych programów do wykonywania wyroku z orzeczoną karą pracy na cele społeczne. Programy te

²² M. Jankowski, *Praca na rzecz społeczności...*, *op. cit.*, s. 3-5.

są modyfikowane w zależności od osobowości i właściwości skazanego, stanu zdrowia, zatrudnienia, możliwości i kompetencji zawodowych²³.

W Chorwacji praca na rzecz społeczności może być zastosowana zamiast kary pozbawienia wolności orzeczonej w wymiarze do sześciu miesięcy, jeśli sąd dochodzi do wniosku, że izolacja sprawcy nie jest konieczna dla osiągnięcia celów ukarania, a środek wolnościowy jest wystarczający.

Czas pracy na rzecz społeczności określa się proporcjonalnie do wymierzonej kary pozbawienia wolności, od dziesięciu do sześćdziesięciu dni roboczych do odbycia w okresie od miesiąca do roku. Jeśli skazany na koniec wyznaczonego okresu nie przepracował wymierzonej liczby dniówek, sąd wydaje postanowienie o odbyciu kary pozbawienia wolności, proporcjonalnej do niewykonanej części kary²⁴.

Francja

We francuskim kodeksie karnym kary dzielą się na: zasadnicze (*peines principales*), alternatywne (*peines alternatives*) i dodatkowe, uzupełniające (*peines complementaires*). Do początków lat osiemdziesiątych system prawa karnego we Francji był bardzo restrykcyjny, czego efektem była duża liczba wyroków z orzeczoną karą pozbawienia wolności (w 1970 r. – 29 tys., w 1980 r. – ponad 35 tys.). Z uwagi na powyższe w 1981 roku rozpoczęto eksperyment, który polegał na odsunięciu przez sąd skazania na określony czas, ale nie dłuższy niż jeden rok i zastosowania w tym okresie czasu kary pracy na cele społeczne, za zgodą skazanego. Kara ta była orzekana tylko w przypadku drobnych przestępstw i polegała na wykonywaniu prac malarskich, usuwaniu starych plakatów, porządkowania nabrzeży Sekwany i pomieszczeń dworcowych. Pozytywna ocena tego eksperymentu doprowadziła do uchwalenia w dniu 31 maja 1983 roku nowelizacji kodeksu karnego i wprowadzenia do niego kary pracy na cele społeczne (*travail d'interet general*) jako kary samoistnej oraz jako jednego z obowiązków w ramach warunkowego zawieszenia wykonania kary²⁵.

W aktualnie obowiązującym francuskim prawie karnym kara pracy społecznie użytecznej może być orzekana jako: kara samoistna, jako obowiązek w ramach warunkowego zawieszenia wykonania kary, jako efekt zastosowanego w stosunku do skazanego prawa łaski. W pierwszym przypadku kara pracy na cele publiczne dotyczy występków zagrożonych karą pozbawienia wolności od 2 miesięcy do 5 lat oraz osób niekaranych pozbawieniem wolności w ramach tzw. kary kryminalnej. Obok tej kary może być orzeczone grzywna oraz kary dodatkowe i uzupełniające. Karę pracy orzeka się w wysokości od 40 do 240

²³ V. Babic, S. Rajic, Croatia, [w:] *Probation in Europe*, I. Durnescu, A. M. van Kalmthout (red.), Nijmegen The Netherlands 2008, s. 13-15 (tłumaczenie własne).

²⁴ M. Jankowski, *Praca na rzecz społeczności...*, *op. cit.*, s. 5.

²⁵ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne na tle rozważań o przestępstwie i karze. Studium porównawcze*, Kraków 1996, s. 182-185.

godzin wykonywanych w okresie do 18 miesięcy (w przypadku młodocianych odpowiednio 20-120 godzin, do 12 miesięcy). Praca powinna być wykonywana na rzecz instytucji publicznych (np. na rzecz ochrony środowiska, opieki społecznej, w szpitalach, domach dziecka itp.) i musi w pierwszej kolejności spełniać funkcję reedukacyjną. Wyjątkowo praca może być wykonywana na rzecz niedochodowych instytucji lub organizacji prywatnych (fundacje, stowarzyszenia). Brak sprzeciwu skazanego na orzeczenie tej kary, traktowane jest przez sąd jako jego zgoda, dlatego praca na cele społeczne może być orzekana także w wyrokach zaocznych. Nienależyte wykonywanie obowiązku pracy stanowi przestępstwo *sui generis* i skutkuje karą pozbawienia wolności od 2 miesięcy do 2 lat. Kara ta na zasadach ogólnych może podlegać warunkowemu zawieszeniu²⁶. Przed podjęciem pracy skazany ma obowiązek poddania się badaniom lekarskim pozwalającym ustalić, czy nie cierpi on na chorobę niebezpieczną dla innych pracowników oraz czy jego stan zdrowia pozwala na wykonywanie wskazanych prac.

W przypadku zawieszenia kary pozbawienia wolności, połączonej z nałożeniem na skazanego obowiązku wykonywania pracy w interesie ogółu (*sursis assorti de l'obligation d'accomplir un travail d'interet general*), możliwe jest orzeczenie tej kary także wobec recydywistów²⁷. Rodzaj, liczba godzin i okres wykonywania pracy przy warunkowym zawieszeniu nie różnią się od modelu stosowanego przy karze zasadniczej. Różne są natomiast konsekwencje uchylania się od wykonywania prac, ponieważ w tym przypadku skutkiem może być odwołanie warunkowego zawieszenia w całości lub w części (traktowane jako ostateczność), bądź zmiana obowiązków lub ich modyfikacja. Formalny nadzór nad wykonywaniem pracy sprawuje sąd, ale praktycznie należy on do kuratorów oraz osób wskazanych przed podmioty, w których skazany wykonuje orzeczone prace.

Ostatnim rodzajem pracy na cele społeczne jest kara stosowana w ramach prawa łaski prezydenta. Zgodnie z art. 17 Konstytucji Republiki Francuskiej kara może być darowana w całości lub w części, prezydent może ją zamienić na inny rodzaj kary lub może ją warunkowo zawiesić i zobowiązać skazanego do wykonywania pracy²⁸.

Warunkiem orzeczenia każdego rodzaju omawianej kary jest wyrażenie zgody przez oskarżonego. Zastosowanie *travail d'interet general* możliwe jest jedynie wobec osób, co do których można przypuszczać, że orzeczenie środka wolnościowego odniesie zamierzony skutek wychowawczy. Sąd musi więc dysponować niezbędnym zespołem informacji osobopoznawczych o oskarżonym. Zgodnie z instrukcją francuskiego Ministerstwa Sprawiedliwości stan zdrowia fizycznego i psychicznego osoby, wobec której planuje się zastosowanie tego środka, po-

²⁶ *Ibidem*, s. 185-187.

²⁷ P. Chszczonowicz, *Francja*, [w:] *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej*, A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Filar, P. Girdwoyn, *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej*, Toruń 2007, s. 375.

²⁸ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 188.

winiem wskazywać, że będzie ona mogła wykonać orzeczoną karę. Obowiązkowe jest zebranie informacji o wykonywanych przez podsądnego zajęciach zarobkowych i osobistych kwalifikacjach, a także sposobach spędzania wolnego czasu²⁹.

W okresie realizowania tego środka, skazany jest zobligowany do: wykonywania poleceń sędziego penitencjarnego, kuratora lub osoby nadzorującej jego pracę, poddania się badaniu lekarskiemu; uzasadniania konieczności zmiany miejsca zamieszkania lub pracy, jeśli koliduje to z orzeczoną obowiązkiem pracy, do dostarczania dokumentów i informacji związanych z odbywaniem kary, uzyskania zgody sędziego penitencjarnego na wyjazd kolidujący z wykonywaniem pracy oraz wypełniania innych obowiązków, jeśli zostały określone przez sąd. Po wykonaniu w całości pracy skazanie uważa się za niebyle³⁰.

Praca na cele społeczne jest pozytywnie oceniana we Francji i powszechnie uważa się, że jej powodzenie zależy od społecznej akceptowalności tej formy kary. Dzięki odpowiedniej kampanii promocyjnej w mass mediach i ukazywania wymiernych korzyści związanych z jej wykonaniem, zyskuje coraz większe poparcie w środowiskach lokalnych. Ministerstwo Sprawiedliwości znalazło także sposób jak wspomóc osoby, które dzięki tej karze wykształciły w sobie pozytywny stosunek do pracy (75% skazanych to osoby bezrobotne), poprzez wprowadzenie programu zapewniającego przez rok od ukończenia odbywania kary, młodzieży w wieku 16-21 lat, podjęcie pracy w publicznych, społecznych lub prywatnych niedochodowych instytucjach w charakterze wolontariuszy (np. w tych, w których wykonywali karę). Natomiast Ministerstwo ds. Młodzieży i Sportu umożliwiło tym osobom podjęcie nauki zawodu lub gdy pracowali jako wolontariusze, wypłacane im były niewielkie kwoty pieniędzy, niezbędne do utrzymania. Dla skazanych motywacją do rzetelnego wykonywania pracy jest możliwość późniejszego zatrudnienia w przedsiębiorstwie, w którym odbywał karę, co często ma miejsce w systemie francuskim³¹.

Hiszpania

W Hiszpanii kary więzienia maksymalnie do jednego roku pozbawienia wolności mogą zostać zastąpione przez alternatywne środki, takie jak grzywna lub *community service*, pod warunkiem, że właściwości osobiste skazanego, charakter czynu, jego zachowanie oraz wysiłki i starania, aby naprawić szkodę wskazują na taką możliwość. Jeden dzień pozbawienia wolności jest równoważny dwóm stawkom grzywny oraz jednemu dniu pracy społecznej. Środek ten nie może być stosowany wobec skazanych, którzy popełnili trzy lub więcej przestępstw zawartych w tym samym rozdziale kodeksu karnego. Wyjątkowo, kary więzienia maksymalnie do dwóch lat, mogą zostać zastąpione alternatywnymi środkami,

²⁹ M.J. Lubelski, *Praca na rzecz społeczeństwa (Nowy prawno-karny środek w niektórych ustanowieniach zachodnich)*, „Państwo i Prawo” 1986, z. 1, s. 84.

³⁰ M. Jankowski, *Praca na rzecz społeczności...*, *op. cit.*, s. 9.

³¹ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 189-190.

jeśli wykonanie kary pozbawienia wolności mogłoby udaremnić cele zapobiegawcze i resocjalizacyjne kary.

Jeśli sprawca został skazany za przestępstwa związane z przemocą domową, kara pozbawienia wolności może być zastąpiona jedynie pracą społeczną. W takich przypadkach, wymagane jest, aby sąd orzekł obowiązek uczestnictwa w specjalnych programach korekcyjno-edukacyjnych (*Re-education program, psychological treatment*). Częściowe lub całkowite naruszenie tych obowiązków skutkuje wykonaniem wstępnie orzeczonej kary więzienia.

Realizując karę w ramach *community service*, skazany musi wykonać określone bezpłatne prace na cele publiczne ukierunkowane na naprawę szkód spowodowanych przestępstwem lub wypełnić obowiązki polegające na pomocy ofiarom przestępstw podobnych. Zgoda skazanego jest konieczna. Czas wykonywania prac nie może przekraczać 8 godzin dziennie i nie mogą trwać dłużej niż 180 dni. *Community service* może zostać nałożone jako kara główna w przypadku niektórych przestępstw lub znacznie częściej jest orzekana jako kara zastępcza za grzywnę. Kontrola nad przestrzeganiem prawidłowego wykonania tej kary pozostaje w kompetencji Penitencjarnego Sędziego Nadzorującego (*Juez de Vigilancia Penitenciaria*) i Penitencjarnej Służby Socjalnej (*Penitentiary Social Services*), która monitoruje jej wykonanie³².

Holandia

Holenderski kodeks karny należy do jednych z najstarszych ustaw karnych w Europie, uchwalony bowiem został w 1886 roku. System kar określony w tym kodeksie jest uważany za najbardziej łagodny na starym kontynencie (kara pozbawienia wolności ma jako dolną granicę 1 dzień). Holandia ma również najniższy w Europie współczynnik prionizacji – 40 osadzonych na 100 tys. mieszkańców, dla porównania w Polsce wynosi on około 220 więźniów na 100.000 mieszkańców. Dla holenderskiego prawa karnego charakterystyczny jest rozbudowany system kar ekonomicznych, który składa się z sześciu różnych kategorii grzywien. W 1989 roku wprowadzona została do kodeksu karnego praca społecznie użyteczna, jako samoistna kara zasadnicza, po ośmioletnim okresie eksperymentalnym. Rządowa Komisja ds. Kar Alternatywnych w końcowym raporcie kończącym eksperyment, poinformowała o ogromnym sukcesie, ponieważ w 90% orzeczeń praca została w pełni ukończona, a w 5% niepowodzenie w jej ukończeniu wynikało z niezawinionych przez skazanego przyczyn (choroba, śmierć i inne). „Nieodpłatna praca dla dobra ogólnego” (*for a general good*), została zarekomendowana jako właściwa za przestępstwa przeciwko mieniu i przestępstwa komunikacyjne, jako niewłaściwa została uznana za przestępstwa związane z handlem narkotykami oraz na tle seksualnym.

³² P. Espartero, *Spain*, [w:] *Probation in Europe*, I. Durnescu, A. M. van Kalmthout (red.), Nijmegen The Netherlands 2008, s. 14-15 (tłumaczenie własne).

W holenderskim kodeksie karnym kara ta została umieszczona po karze pozbawienia wolności i aresztu, a przed karą grzywny. Sąd orzekając karę pracy na cel społeczny jest zobligowany określić jednocześnie karę pozbawienia wolności, za którą, jego zdaniem, kara pracy stanowi alternatywę. Z tego wynika, że nie ma charakteru kary *sui generis*, ale jest karą substytuowaną dla kary do 6 miesięcy pozbawienia wolności. Częściowe wykonanie prac na cele społeczne skutkuje koniecznością odbycia całej kary pozbawienia wolności, którą nakazana praca zastępuje.

Z inicjatywą orzeczenia kary pracy występuje sam oskarżony, a po jej określeniu dodatkowo musi wyrazić zgodę na jej wykonanie w zaproponowanej formie. Wymierza się ją na czas do 240 godzin, bez ustawowego określenia dolnego progu. Kara krótsza niż 120 godzin powinna zostać odbyta w ciągu sześciu miesięcy, dłuższa zaś w ciągu roku. Kara pracy nie jest orzekana wobec osób z zaburzeniami psychicznymi, osób kalekich, gdyby zdiagnozowane schorzenie utrudniało pracę, narkomanów oraz osób uzależnionych od alkoholu. Sąd opiera swoje decyzje na szczegółowych raportach przygotowanych przez służby probacyjne, w których wskazany jest czas i miejsce proponowanych prac³³. Na skazanego obok kary pracy, sąd może nałożyć obowiązek naprawienia materialnej szkody wyrządzonej ofiary przestępstwa, aby zaakcentować, że kara ta nie ma charakteru odszkodowawczego³⁴.

Wykonywanie kary organizują specjalnie przeszkoleni kuratorzy (*community service officers*), a nadzór sprawuje prokuratura³⁵. Zażalenia na postanowienia kuratorów skazani składają do zarządu *community service officers* lub do odpowiedniego departamentu w Ministerstwie Sprawiedliwości. W praktyce holenderskich sądów jest stosowana zasada, że popełnienie kolejnego przestępstwa w okresie wykonywania prac na cele społeczne, nie musi skutkować wykonaniem kary więzienia, zależy to od uznania sądu.

W Holandii pracę na cele społecznie uznaje się jako właściwą i przydatną alternatywę dla krótkoterminowej kary pozbawienia wolności³⁶.

Irlandia

W Irlandii karę pracy na rzecz społeczności stosuje się wobec osób co najmniej szesnastoletnich, zamiast kary pozbawienia wolności, w wymiarze od 40 do 240 godzin. Nadzór nad wykonaniem obowiązku sprawują służby probacyjne (*Probation Service*), zarządzane przez *Director The Probation Service*, a w zakresie omawianej kary *Assistant Director Community Service & Funded project*.

Przed orzeczeniem obowiązku pracy sąd zapoznaje się z raportem przygotowanym przez służby probacyjne, z którego może wywnioskować czy ska-

³³ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 164-169.

³⁴ M.J. Lubelski, *Praca na rzecz społeczeństwa...*, *op. cit.*, s. 88.

³⁵ M. Jankowski, *Praca na rzecz społeczności...*, *op. cit.*, s. 10.

³⁶ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 170-172.

zany jest osobą odpowiednią (*suitable person*) do wykonywania *community service work* oraz czy właściwe dla tej osoby prace są dostępne. Sprawca musi wyrazić zgodę na orzeczenie tego obowiązku. Praca musi przynosić korzyść społeczności, w której jest wykonywana. Odpis postanowienia doręcza się przestępcy i jest on instruowany kiedy i gdzie ma ją rozpocząć. Praca jest wykonana w czasie wolnym dla sprawcy, tak aby mógł zachować dotychczasowe zatrudnienie lub umożliwić mu podjęcie zatrudnienia. W sytuacji pojawienia się nowych okoliczności termin wykonania prac może być przedłużony, jeśli nie zostały one wykonane w ciągu 12 miesięcy. *Community Service supervisors* nadzoruje prace i ocenia czy wykonywane są w stopniu zadawalającym. Kurator (*Probation Officer*) nadzoruje realizację obowiązku, przydział prac i przenoszenie do innego miejsca pracy, jeśli zaistnieje taka konieczność, oraz sporządza dla sądu raporty o wykonaniu obowiązku.

Do skazanych uchylających się od wykonania obowiązku wysyłane są pisemne ostrzeżenia i jeśli zostaną one zlekceważone zostaje orzeczona kara grzywny do 381 euro, przy czym dopuszcza się kontynuowanie wykonania kary. Ewentualnie sąd może aktywować karę pozbawienia wolności, która została zastąpiona obowiązkiem pracy na cele społeczne³⁷.

Malta

W 2002 roku na Malcie została uchwalona ustawa *Probation Act*, która uwzględniła zasady wykonywania środków alternatywnych dla kary pozbawienia wolności, między innymi, obowiązku pracy na cele społeczne (*ordni ta' servizz fil-komunita*) i obowiązków mieszanych (*ordni ta' probation u servizz*). Kurator (*Probation Officer*) jest odpowiedzialny za wykonanie tego rodzaju spraw i jego zadaniem jest doradzać oraz pomagać skazanemu w prowadzeniu praworządnego życia. Do nadzoru nad *community service order* (CSO) powołani są wyspecjalizowani kuratorzy *community service officer*.

Karę pracy na rzecz społeczności można orzec wobec sprawcy, który ukończył 16 lat. Podstawowym warunkiem jest uznanie przez sąd, że za czyn orzeczonyby karę pozbawienia wolności w wymiarze nieprzekraczającym siedmiu lat. Kara ta nie obejmuje przestępstw zagrożonych w kodeksie karnym karą grzywny. Karę pracy na rzecz społeczności orzeka się w dwóch formach: jako karę samoistną w wymiarze od 40 do 240 godzin oraz w ramach obowiązków mieszanych (*combination orders*), co w tym wypadku oznacza pozostawanie pod nadzorem służb probacyjnych od roku do 3 lat i jednocześnie wykonywanie pracy w społeczności w wymiarze od 40 do 100 godzin. Wydanie wyroku poprzedzane jest sporządzeniem przez służbę kuratorską raportu (*pre-sentence report*), którego celem jest udzielenie pomocy sądowi w wydaniu najbardziej

³⁷ D. O'Donovan, *Ireland*, [w:] *Probation in Europe*, I. Durnescu, A. M. van Kalmthout (red.), Nijmegen The Netherlands 2008, s. 9, 17 (tłumaczenie własne); M. Jankowski, *Praca na rzecz społeczności...*, *op. cit.*, s. 10.

właściwego orzeczenia, biorącego pod uwagę przeszłość (*background*) sprawy czynu (w tym takie czynniki jak: dotychczasowa karalność, wykształcenie, podejmowane prace, środowisko rodzinne i zawodowe, sytuacja ekonomiczna, właściwości psychospołeczne, problemy zdrowotne, przynależność religijna i in.), rodzaj popełnionego przestępstwa i osobę pokrzywdzonego. Ważną częścią raportu jest podsumowanie i rekomendacje kuratora, które zawierają jego opinie na temat podsądnego i uzasadnienie proponowanych zaleceń. Przy planowaniu przez sąd orzeczenia ww. kar, zarządzanie przygotowania raportu kuratorskiego jest obligatoryjne. Sąd orzeka prace na cele społeczne jeżeli sprawca ze względu na swoje właściwości kwalifikuje się do ich wykonywania, istnieje możliwość zorganizowania tej pracy, oskarżony wyraził zgodę oraz podpisał umowę o pracy na rzecz społeczności³⁸.

Niemcy

Najbardziej znaczące reformy prawa karnego w Niemczech miały miejsce w latach sześćdziesiątych XX wieku. W 1966 roku grupa niemieckich i szwajcarskich prawników przygotowała opracowanie *Alternativ-Entwurf* (Projekt alternatywny), w którym został przedstawiony projekt systemu sankcji karnych, między innymi wymieniona została kara pracy na cele społeczne³⁹. Wcześniej kara ta była orzekana na podstawie Kodeksu Karnego Augusta z 1698 r. oraz w XIX wieku na podstawie przepisów prawa łowieckiego, głównie jako alternatywa dla zastępczej, za nieściągalną grzywnę, kary więzienia. W latach 70. i 80. XX wieku praca na cele społeczne funkcjonowała w niemieckim prawodawstwie jedynie jako alternatywa dla zastępczej kary więzienia (za nieuiszczoną grzywnę). Orzekana praca musiała być: nieodpłatna, nie mogła prowadzić do utraty stałego zajęcia oraz wytwarzania dóbr przynoszących korzyść majątkową. Przez długie lata niechęć do uznania pracy jako kary zasadniczej była wynikiem kojarzenia jej z pracą przymusową, stosowaną jako powszechny środek karny w czasach nazistowskich⁴⁰.

W obecnie obowiązującym kodeksie karnym, kara pracy na cele społeczne może być orzekana w ramach trzech środków: jako kara zastępcza za niezapłaconą grzywnę, jako jeden z obowiązków w ramach środków probacyjnych przy warunkowym zawieszeniu kary pozbawienia wolności, warunkowym przedterminowym zwolnieniu i warunkowym umorzeniu postępowania oraz w ramach stosowania prawa łaski. Karę pracy może orzec sąd lub prokuratura. W Niemczech organizacja pracy i nadzór nad nią jest prowadzony w trzech modelach,

³⁸ S. Scicluna, *Malta*, [w:] *Probation in Europe*, I. Durnescu, A. M. van Kalmthout (red.), Nijmegen The Netherlands 2008, s. 15-18 (tłumaczenie własne); M. Jankowski, *Praca na rzecz społeczności...*, *op. cit.*, s. 12.

³⁹ A. Kalmthout, Peter J.P. Tak, *Sanctions System in the Member State of Council of Europe*, t. II, Kluwer, Deventer/Boston 1992, s. 431-458; M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 144.

⁴⁰ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 144-148.

przez: osoby pracujące jako pomocnicy sądowi, zrzeczenia lub związki oraz kuratorów pracujący przy urzędzie prokuratorskim.

Z wnioskiem o orzeczenie kary pracy w miejsce nieuiszczonej lub nieściągalnej w drodze egzekucji grzywny, występuje sam skazany. Karę pracy w tym przypadku określa się najczęściej w wysokości do 180 godzin (brak jest określenia w przepisach prawnych, górnego limitu godzin pracy społecznie użytecznej), najniższy wymiar to 6 godzin jako ekwiwalent 1 dnia więzienia (z wyłączeniem Bawarii, gdzie minimalna stawka dzienna wynosi 8 godzin). W wyjątkowych przypadkach, z uwagi na rodzaj pracy i okoliczności z nią związane (np. praca w godzinach nocnych) albo z uwagi na szczególne osobiste warunki skazanego przelicznik ten może być obniżony do 3 godzin. Omawiana kara nie może być orzekana wobec osób, które nie mają stałego miejsca zamieszkania lub są podejrzane o popełnienie innego przestępstwa, które może skutkować karą więzienia. Skazany w każdej chwili może się uwolnić od wykonywania pracy poprzez zapłacenie pozostałej części grzywny. Poważne i uporczywe uchylenie się od pracy jest zgłaszane do sądu i może skutkować zamianą na karę więzienia, przy drobnych uchybieniach stosowne działania korekcyjne podejmuje kurator. W Bawarii nienależyte wykonywanie prac jest traktowane jako przestępstwo⁴¹. Umorzenie grzywny następuje z chwilą wykonania prac w sposób zgodny z postawieniem sądu.

Władza wykonująca karę może udzielić pomocy w zatrudnieniu skazanego za pośrednictwem opiekuna społecznego lub sądowego, jednakże również skazany może sam wskazać miejsce pracy. W niektórych landach (*Länder*) powstały specjalne agencje trudniące się wyszukiwaniem miejsc pracy, a także pośredniczeniem, doradzaniem i pomocą przy wyborze podmiotu do wykonywania prac, jak najbliższej miejsca zamieszkania skazanego⁴². Powyższa kara jest najczęściej orzekana za przestępstwa komunikacyjne, kradzieże i przywłaszczenia, przestępstwa przeciwko mieniu, wobec osób w wieku 21-40 lat (70% skazanych jest w tym wieku). Wykonalność prac społecznie użytecznych wyniosła: 54% (praca wykonana w całości) i 40% (w znacznej części)⁴³.

Obowiązek pracy w ramach warunkowego zawieszenia wykonania kary może być orzeczony z inicjatywy sądu lub przez dobrowolne poddanie się pracy przez skazanego. Niewykonywanie obowiązku nałożonego przez sąd skutkuje odwołaniem warunkowego zawieszenia, natomiast uchybienia w jej wykonywaniu, w sytuacji pracy z inicjatywy skazanego, powoduje ponowne orzeczenie obowiązków przez sąd. Obowiązek pracy nie musi polegać na wykonywaniu prac fizycznych, ale może przyjąć postać innych świadczeń, byle były one wykonywane w celu społecznie użytecznym. Nadzór nad przebiegiem okresu probacyjnego spoczywa na kuratorach zawodowych⁴⁴.

⁴¹ *Ibidem*, s. 148-152.

⁴² J. Wojciechowska, *Praca społecznie użyteczna w niemieckim systemie środków karnych*, „Państwo i Prawo” 1992, z. 6, s. 89-90.

⁴³ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 153.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 154.

Inny sposób włączenia pracy do katalogu środków karnych przewidują przepisy niemieckiego k.p.k. Oskarżyciel publiczny może, za zgodą sądu i oskarżonego, umorzyć postępowanie pod warunkiem wykonania pracy⁴⁵.

W Niemczech największą dyskusję wzbudza problem zgodności obowiązku pracy z konstytucyjnym zakazem pracy przymusowej. W chwili obecnej można mówić o trzech podejściach do tego problemu. W pierwszym z nich założono, że praca może być uznana za dopuszczalną, gdy nie służy żadnemu celowi o charakterze dochodowym (*economic purpose*), a jednocześnie nie wymaga nadmiernego wysiłku ze strony skazanego. Diametralnie inne stanowisko zakłada, że dopuszczalny jest każdy obowiązek, w tym i praca, jeżeli określony jest w prawomocnym wyroku sądowym i nie narusza godności skazanego. Stanowisko pośrednie prezentuje pogląd, że zgoda skazanego na wykonanie prac jest wystarczającą przesłanką, by uznać, iż nie jest ona pracą przymusową.

Kara pracy na cele społeczne w systemie niemieckim nie ma charakteru kary samoistnej⁴⁶.

Szkocja

Karę pracy na rzecz społeczności stosuje się wobec osób co najmniej szesnastoletnich, zamiast kary pozbawienia wolności. Skazany wykonuje nieodpłatnie pracę w wymiarze od 80 do 240 godzin (kara orzekana w postępowaniu uproszczonym) albo od 80 do 300 godzin (kara orzekana w postępowaniu zwykłym). Warunkiem koniecznym do orzeczenia kary jest zgoda oskarżonego, jak również działanie właściwego programu w pobliżu jego miejsca zamieszkania. Przed orzeczeniem kary sąd zapoznaje się ze stosowną opinią służb społecznych. Pracę wykonuje się zawsze w okresie 12 miesięcy. Skazany ma obowiązek zgłaszania zmiany miejsca zamieszkania. Pracę nadzoruje przedstawiciel lokalnego urzędu. Polecenia przedstawiciela urzędu nie mogą być sprzeczne z przekonaniami religijnymi skazanego, jak również nie powinny kolidować z wykonywaniem przez skazanego innych obowiązków (np. praca zawodowa, edukacja). W razie niewypelniania obowiązków, skazany staje ponownie przed sądem. Może zostać ukarany grzywną albo osądzony od nowa za popełnione przestępstwo. Jeśli w okresie wykonywania pracy na rzecz społeczności skazany popełnia nowe przestępstwo, sąd, orzekając kolejną karę, powinien uwzględnić fakt jego popełnienia w okresie wykonywania innej kary⁴⁷.

Szwajcaria

Na mocy ustawy konstytucyjnej Szwajcaria jest państwem federacyjnym, w którym kantony w znacznym zakresie same kreują własną politykę, dotyczy

⁴⁵ J. Wojciechowska, *Praca społecznie użyteczna w niemieckim systemie środków karnych*, „Państwo i Prawo” 1992, z. 6, s. 85.

⁴⁶ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 155-163.

⁴⁷ M. Jankowski, *Praca na rzecz społeczności...*, *op. cit.*, s. 13.

to także regulacji prawnych. Do połowy lat siedemdziesiątych karą najczęściej orzeczną przez sądy była krótkoterminowa kara pozbawienia wolności do 5 miesięcy. Nagły wzrost przestępczości w następnym dwudziestoleciu spowodował konieczność poszukiwania środków alternatywnych. Ważną rolę w tych poszukiwaniach odegrał projekt profesora prawa karnego Hansa Schulza, który wyszedł z założenia, że: „prawo karne jest formą społecznej kontroli, a kara winna być orzeczona tylko wtedy, gdy inne metody tej kontroli w zakresie zapobiegania i napiętnowania przestępnych zachowań okażą się nieskuteczne. Kara jest więc ostatecznym sposobem zabezpieczenia porządku prawnego w państwie, a wśród kar, kara pozbawienia wolności może być stosowana dopiero wtedy, gdy okaże się to koniecznym i jedynym pożądanym sposobem reakcji na naruszenie porządku prawnego. System kar nie opiera się więc (...) na założeniu, że głównym celem kary jest zadanie skazanemu dolegliwości, a więc na tradycyjnym „ukaraniu go”, ale winien on być przejawem społecznego potępienia negatywnych zachowań sprawcy i zmierzać do wymuszenia na nim chęci rehabilitacji. (...) Głównym zadaniem ustawodawcy jest więc m.in. poszerzenie istniejącego katalogu kar”⁴⁸. Schulz zaproponował następujący system kar alternatywnych:

- przesunięcie skazania, które może być połączone z nadzorem,
- praca na cele społeczne orzeczona w przedziale od 10 do 240 godzin w okresie 6 miesięcy,
- grzywna.

Kara pracy miałaby pełnić funkcję symbolicznego odszkodowania dla społeczeństwa (społeczeństwo jako ofiara przestępstwa), a jej celem miałaby być resocjalizacja i reintegracja sprawcy ze społeczeństwem, które staje się odpowiedzialne za osiągnięcie tego celu.

Od wielu lat praca na cele społeczne była stosowana w prawodawstwie szwajcarskim wobec nieletnich jako konsekwencja popełnionego przez nich czynu zabronionego oraz jako alternatywny środek w przypadku nieściągalnej grzywny. Przełom w 1990 roku spowodowała nowelizacja Dekretu (dokument Parlamentu Federalnego) zezwalająca kantonom na podjęcie decyzji o wprowadzeniu do prawa kantonowego zasady, że kara pozbawienia wolności do 30 dni może być wykonana w formie pracy na cele społeczne. W kantonie Berno praca w ramach tej kary nie musi być koniecznie świadczona na rzecz instytucji publicznych, ale może być wykonywana na rzecz osób indywidualnych potrzebujących pomocy (z wyłączeniem ofiar przestępstwa). Organizację i nadzór nad przebiegiem kary sprawują specjalnie do tego celu przeszkoleni kuratorzy. Wyniki skuteczności wykonania tej kary, badane w ww. kantonie wykazały, że z 603 osób, które podjęły prace na cele społeczne w latach 1991-1994, pomyśl-

⁴⁸ H. Schultz, *Probleme einer Revision des Allgemeinen Teils des Schweizerischen Strafgesetzbuches*, [w:] *Festschrift für Karl Hacker*, Berlin 1985, s. 108, (za:) M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 174.

nie zakończyło ją 543 osoby. Jest to bardzo dobry wynik, mogący świadczyć o właściwej organizacji i nadzorze nad jej wykonaniem. W większości przypadków kara pracy na cele społeczne została orzeczona za przestępstwa: drogowe (48%), przeciwko mieniu (16%), związane z obrotem środkami odurzającymi (7%), odmowy udziału w obronie cywilnej i niezapłacenie obowiązkowej opłaty (15%)⁴⁹.

Dnia 1 stycznia 2007 roku do części głównej szwajcarskiego kodeksu karnego zostały wprowadzone następujące środki alternatywne: kara grzywny w stawkach dziennych, praca na cele społeczne, częściowe pozbawienie wolności, a w siedmiu kantonach dozór elektroniczny⁵⁰.

Włochy

Italia była kolebką nowoczesnego prawa karnego i myśli kryminologicznej w Europie, opartym na prawie rzymskim. Sędziowski wymiar kary opiera się na władzy dyskrecjonalnej (swobodnym uznaniu), a wymierzając karę sąd musi brać pod uwagę: ciężar przestępstwa, stopień winy, intensywność zamiaru, przestępcze skłonności sprawcy, motywy działania, poprzednią karalność, sposób życia przed i po popełnieniu przestępstwa, warunki osobiste i rodzinne sprawcy oraz jego sytuację. Art. 27 Konstytucji stanowi, że kara musi zmierzać do resocjalizacji skazanego. Współczesny włoski system reakcji prawnokarnej oparty jest na dwóch równoległych podstawach: karach zasadniczych (więzienie dożywotnie, pozbawienie wolności, grzywna) i dodatkowych (np. pozbawienie praw publicznych, pozbawienie prawa wykonywania zawodu, zakaz zawierania kontraktów z organami administracji publicznej, podania wyroku do publicznej wiadomości i in.)⁵¹. Ustawa z 1981 roku wprowadziła możliwość orzekania tzw. sankcji zastępujących kary detencyjne, takich jak: półskazanie (10-godzinny pobyt w zakładzie karnym, połączony z różnymi obowiązkami), wolność kontrolowana *la liberta cottrollata* (zakaz opuszczania gminy, w której sprawca zamieszkuje, meldowanie się na posterunku policji), kara pieniężna jako sankcja zastępcza. Na wniosek skazanego orzeczona w trybie *liberta controllata* kara zastępcza może być zmieniona na tzw. pracę zastępczą (*lavoro sostitutivo*), polegającą na wykonywaniu nieodpłatnej dozorowanej pracy wg przelicznika 1 dzień pracy = 26 euro (nie więcej jednak niż 60 dni) na rzecz państwa lub samorządu terytorialnego, organizacji pozarządowych i ochrony środowiska, wykonywanej najczęściej raz w tygodniu. Po roku 2000, w pewnych sytuacjach, w sprawach mniejszej wagi, sędziowie pokoju mogą orzec obowiązek wykonywania pracy

⁴⁹ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 173-181.

⁵⁰ H.U. Bruni, *Switzerland*, [w:] *Probation in Europe*, I. Durnescu, A.M. van Kalmthout (red.), Nijmegen The Netherlands 2008, s. 12 (tłumaczenie własne).

⁵¹ M. Filar, *Włochy*, [w:] *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej*, A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Filar, P. Girdwoyn, *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej*, Toruń 2007, s. 171, 183-185.

społecznie użytecznej (od 10 dni do 6 miesięcy), jako środka samoistnego. Po nowelizacji z 2004 roku karę taką można orzec w ramach obowiązków probacyjnych przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary⁵².

Kraje skandynawskie

W takich krajach jak Dania, Norwegia, Szwecja i Finlandia odchodzi się od metod zwalczania przestępczości opartych na teorii *treatment* (teoria, zgodnie z którą przestępca jako człowiek chory wymaga leczenia⁵³). Według skandynawskiej współczesnej teorii karania:

- kary nie powinny być dostosowywane w pierwszej kolejności do indywidualnych potrzeb sprawcy, ale powinny być wyrazem społecznej dezaprobaty dla niezgodnych z porządkiem prawnym zachowań i służyć wykształceniu w społeczeństwie prawidłowego systemu wartości (cel ogólnoprewencyjny);
- system kar powinien być nastawiony na ocenę czynu zabronionego, a nie na osobowość sprawcy. Kara winna być proporcjonalna do stopnia ciężkości dokonanego przestępstwa, tj. wyrządzonej szkody i społecznego poczucia naganności czynu;
- kary winny uwzględniać wymogi humanizmu, a więc zawierać tyle dolegliwości, ile jest to konieczne;
- kary powinny uwzględniać racje ekonomiczne, w tym również koszty społeczne.

Na tych założeniach rozwijają się wspólne badania ww. krajów, które już w 1960 r. powołały wspólny Skandynawski Komitet ds. Prawa Karnego (*Scandinavian Criminal Law Committee*), poszukujący między innymi alternatywy dla krótkoterminowej kary pozbawienia wolności. Jako dowód nieskuteczności kary więzienia porównywane są dwa kraje: Finlandia z najsurowszym i Norwegia z najłagodniejszym systemem kar. W obu krajach w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku nastąpił trzykrotny wzrost przestępczości. We wszystkich krajach skandynawskich wprowadzenie do kodeksu karnego kary pracy na cele społeczne poprzedzone było przeprowadzeniem projektu eksperymentalnego⁵⁴.

Dania

W 1992 roku, po kilkuletniej obserwacji eksperymentalnie wprowadzonej kary pracy na cele społeczne w dwóch okręgach, w znowelizowanym duńskim kodeksie karnym zamieszczono przepisy normujące orzekanie nieodpłatnej, dozorowanej pracy na cele społeczne. Zaakcentowane zostało, iż kara ta nie jest alternatywą dla warunkowego zawieszenia, ale dla bezwzględnej kary po-

⁵² *Ibidem*, s. 193-194.

⁵³ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 28.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 111-113.

zbawienia wolności. Jeżeli wyrok z warunkowym zawieszeniem skazania nie jest wystarczający dla osiągnięcia celów kary, sąd może, jeżeli właściwości osobiste sprawcy na to pozwalają i wyraził on na ten rodzaj kary zgodę, orzec zawieszenie orzeczenia kary pozbawienia wolności z obowiązkiem wykonywania pracy na cele społeczne. Orzeczenie kary pracy poprzedzane jest wnikliwą analizą raportu opracowanego przez pracowników probacyjnych. Zawiera on szczegółowe informacje dotyczące skazanego (np. do jakich zajęć ma szczególne predyspozycje, jaka jest jego fizyczna i psychiczna sprawność itp.), zakończone wnioskiem o możliwości wykonania przez podsądnego kary pracy. Sąd, określając liczbę godzin i rodzaj pracy, bierze pod uwagę stopień szkodliwości popełnionego czynu oraz stopień społecznej dezakceptacji, czyli względy ogólnoprewencyjne. Obowiązek pracy orzekany jest w rozmiarze od 40 do 240 godzin wykonywanych w okresie do jednego roku, w wyjątkowych sytuacjach okres ten może być wydłużony do dwóch lat. Osoby mające stale zatrudnienie nie mogą odpracować więcej niż 8 godzin tygodniowo (tak aby nie kolidowało to z zadaniami kodeksu pracy). Obok tej kary sąd może orzec dodatkowe obowiązki (leczenia antynarkotykowego i antyalkoholowego lub psychiatrycznego) oraz dozór kuratora. Zgodnie z uzasadnieniem do nowelizacji kodeksu karnego, przeciwwskazaniem do orzekania kary pracy może być popełnienie przestępstw związanych z nadużyciem alkoholu, uzależnieniem od narkotyków, użyciem przemocy oraz brakiem stałego miejsca zamieszkania.

Nadzór nad przebiegiem wykonania pracy sprawuje specjalnie do tego przeszkolony pracownik probacyjny (*kriminalforsorgen*), natomiast kurator czuwa nad codziennym życiem skazanego. Osoba nadzorująca prace nie jest zobligowana powiadamiać sąd o każdym uchybieniu warunkom pracy, lecz w pierwszej kolejności powinna udzielić ostrzeżenia przed następstwem dalszych zaniedbań. Po zgłoszeniu do sądu uporczywych i poważnych uchybień dotyczących wykonania wyroku, sąd może udzielić skazanemu ostrzeżenia lub zmienić warunki pracy, orzeczenie kary pozbawienia wolności jest ostatecznością. Natomiast po popełnieniu nowego przestępstwa przez osobę wykonującą pracę na cele społeczne, sąd ma trzy możliwości: orzec karę więzienia za oba przestępstwa, orzec karę pracy za nowe przestępstwo i zarządzić kontynuowanie rozpoczętej pracy lub orzec karę pozbawienia wolności i nakazać jej odbywanie po ukończeniu prac z pierwszego skazania.

Jak wynika z dotychczasowych badań dotyczących wykonania kary pracy na cele społeczne, jest ona orzekana w większości za przestępstwa przeciwko mieniu (74% skazań), zagrożone karą pozbawienia wolności od 6 do 8 miesięcy, w ponad 80% wyroków jest wykonywana w całości, najczęściej w klubach sportowych, placówkach opiekuńczych dla dzieci i młodzieży, organizacjach kościelnych i domach opieki dla dorosłych (przede wszystkim prace reparacyjne i porządkowe)⁵⁵.

Kara pracy na cele społeczne w systemie duńskim nie ma charakteru kary samoistnej.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 114-124.

Norwegia

W 1991 roku do norweskiego kodeksu karnego została wprowadzona samostanna kara nieodpłatnej pracy na cele społeczne, która została umiejscowiona za karą więzienia i aresztu, a przed karą grzywny. Może ona być również orzekana w wyniku prawa łaski (w tym wypadku nie jest wymagana zgoda skazanego). Analiza okresu eksperymentalnego wprowadzania kary wykazała, że praca na cele społeczne ma mieć charakter wyraźnie punitwny, w przeciwieństwie do probacji, która nastawiona jest na realizację celów indywidualnoprzewencyjnych (reedukację i resocjalizację). Dlatego też powinna być orzekana, gdy krótkoterminowe pozbawienie wolności jest niecelowe, a stopień ciężkości przestępstwa oraz względ na społeczne oddziaływanie kary przemawiać będzie przeciwko wymierzeniu kary grzywny. Nie może jednak być orzekana jako substytut warunkowego zawieszenia kary więzienia. Kara pracy orzekana jest w wymiarze od 50 do 360 godzin, do wykonania w okresie na przestrzeni jednego roku, w wypadku kary łącznej – do 720 godzin. Sąd może orzec prace na cele społeczne, gdy popełnione przestępstwo nie jest zagrożone karą powyżej jednego roku pozbawienia wolności, skazany wyraził zgodę na jej wykonanie, a względy ogólnoprzewencyjne wskazują na celowość takiej reakcji karnej⁵⁶. Wyjątkowo, jeśli przemawiają za tym szczególne okoliczności, pracę na rzecz społeczności można orzec również za przestępstwo zagrożone wyższą karą. W wyroku sąd określa zastępczą karę pozbawienia wolności, w wymiarze, który zastosowałby, gdyby nie orzekł kary pracy na rzecz społeczności⁵⁷, może także dodatkowo orzec grzywnę. Gdy skazany rażąco narusza warunki kary lub popełni przestępstwo, sąd nakazuje wykonanie kary pozbawienia wolności określonej w wyroku, zaliczając na jej poczet część wykonanych prac.

Nadzór nad przebiegiem pracy sprawują specjalnie do tego przeszkoleni pracownicy probacyjni, którzy mają uprawnienia do dokonywania drobnych korekt w zakresie wykonywanej przez skazanego pracy. Poważne uchybienia w wykonywaniu kary zgłaszają oskarżycielowi publicznemu, który przekazuje sprawę do decyzji sądu.

Jak wynika z danych statystycznych, wyroki z orzeczoną karą pracy na cele społeczne dotyczą najczęściej osób popełniających przestępstwa przeciwko mieniu oraz mężczyźn w wieku 18-24 lata (97% skazanych). Rok po wejściu w życie nowelizacji około 70% wyroków zostało zakończonych pomyślnie⁵⁸.

Szwecja

Szwedzki kodeks karny wyróżnia kary (*general penalties*) i inne sankcje (*other sanctions*). Do kar zalicza się: terminowe pozbawienie wolności (od 14 dni do 10 lat), więzienie dożywotnie oraz karę grzywny. Jako inne sankcje wymienione

⁵⁶ *Ibidem*, s. 127, 133-134.

⁵⁷ M. Jankowski, *Praca na rzecz społeczności...*, *op. cit.*, s. 12-13.

⁵⁸ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 134-135.

zostały: warunkowe skazanie, probacja oraz przepadek przedmiotów i korzyści odniesionych z przestępstwa. Możliwe jest też orzekanie środków łączonych. Pozostałe obowiązki są orzekane na podstawie odrębnych aktów prawnych⁵⁹.

Wprowadzenie w 1998 roku do kodeksu karnego obowiązku pracy na rzecz społeczności w wypadku warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności, zostało poprzedzone, tak jak w innych krajach skandynawskich, wieloletnią dyskusją specjalistów z wielu dziedzin nauki oraz stadium eksperymentalnym. Jako kontrargumenty wymieniano fakt, że szwedzkie społeczeństwo jest wysoce wykwalifikowane i większość prac jest wykonywanych przez specjalistów z danej dziedziny oraz że praca jako wartość sama w sobie, najważniejszy element życia społecznego, nie może być równocześnie karą. W dyskusjach zaznaczano również, że szwedzki system prawa karnego określa karę pozbawienia wolności za pewne typy przestępstwa, za które ze względu na prewencję generalną i zasadę sprawiedliwości, orzeczenie kary pracy byłoby nieadekwatne do popełnionego czynu. Podkreślano, że kategoria sprawców, którzy mogliby być skazywani na karę pracy, to zupełnie inne osoby niż te, dla których przewidziano karę więzienia, nawet krótkoterminowego⁶⁰.

Za organizację i nadzorowanie *community service* odpowiedzialne są służby probacyjne (*Prison and Probation Service*). Przed orzeczeniem wyroku oficer probacji sporządza sprawozdanie dla prokuratora (*pre-trial report*) lub dla sądu (*pre-sentence report*), które obejmuje następujące obszary: ogólny życiorys skazanego (*general background*), sytuację zawodową, zakwaterowanie, stan zdrowia fizycznego i psychicznego, wykorzystanie czasu wolnego i sugestie kuratora dotyczące możliwych do zastosowania sankcji, form terapii, właściwości skazanego umożliwiających wykonywanie pracy na cele społeczne. Służby probacyjne dla każdego skazanego opracowują indywidualny program oddziaływania, którego celem jest zmniejszenie ryzyka ponownego naruszenia porządku prawnego⁶¹.

Obecnie w Szwecji obowiązek pracy na rzecz społeczności jest orzekany obok warunkowego zawieszenia za przestępstwa zagrożone karą do jednego roku pozbawienia wolności i polega na wykonywaniu nieodpłatnie pracy w wymiarze od 40 do 240 godzin. Wymierzając taką karę, sąd określa, jaka kara pozbawienia wolności zostałaby w przeciwnym wypadku orzeczona. Obowiązek pracy na rzecz społeczności może zostać zmodyfikowany albo zakończony wcześniej⁶².

Finlandia

Praca na rzecz społeczności jest karą określoną w fińskim kodeksie karnym. Po spełnieniu pewnych warunków można ją zastosować zamiast bezwzględ-

⁵⁹ *Ibidem*, s. 136.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 137.

⁶¹ M. Lindholm, N. Bishop, *Sweden*, [w:] *Probation in Europe*, I. Durnescu, A.M. van Kalmthout (red.), Nijmegen The Netherlands 2008, s. 12-15 (tłumaczenie własne).

⁶² M. Jankowski, *Praca na rzecz społeczności...*, *op. cit.*, s. 13.

nej kary pozbawienia wolności w wymiarze do ośmiu miesięcy. W zależności od długości kary pozbawienia wolności, karę tę orzeka się w wymiarze od 20 do 200 godzin w stosunku rocznym. Praca na rzecz społeczności stanowi także karę dodatkową, wymierzaną obok zawieszony kary pozbawienia wolności w wymiarze ponad rocznym. W takim wypadku orzeka się ją na czas do 90 godzin. Karę pracy na rzecz społeczności można orzec, jeżeli oskarżony wyraził na nią zgodę (nie jest wymagana zgoda na wykonywanie konkretnej pracy) oraz z raportu służb probacyjnych wynika, że oskarżony może wykonać taką pracę.

Na wniosek prokuratora, Służba Probacyjna (*Probation and After Care Association – PACA*) przygotowuje ocenę kwalifikowania się oskarżonego, w zakresie jego zdolności fizycznych i psychicznych oraz konkretnej możliwości zatrudnienia, do zastosowania wobec niego omawianej kary. Podstawą oceny jest rozmowa przeprowadzana z oskarżonym, jak również informacje pochodzące od różnych organów państwowych. Celem oceny jest poznanie sytuacji życiowej oskarżonego oraz jego motywacji do wykonywania pracy na rzecz społeczności. W razie potrzeby kurator może wskazać na konieczność zaplanowania rozmaitych dodatkowych działań wspierających tak, by zapewnić prawidłowe wykonanie kary. Oskarżony otrzymuje zwrot kosztów podróży, jeśli ta jest niezbędna w związku z przeprowadzaniem kwalifikacji. Ocena negatywna jest najczęściej następstwem używania przez oskarżonego narkotyków albo innych podobnych środków. Sąd może uznać, że oskarżony nie kwalifikuje się do zastosowania wobec niego takiej kary nawet wbrew treści oceny PACA. Koszty organizacji pracy ponosi Ministerstwo Sprawiedliwości.

Praca na rzecz społeczności jest pracą nieodpłatną, wykonywaną zgodnie z planem zatwierdzonym przez Służby Probacyjne. Naruszenie wskazanych w planie warunków prowadzi do zaostrzenia sankcji. W planie określa się miejsce świadczenia pracy, harmonogram pracy i warunki mające zastosowanie do danego skazanego. Skazany ma obowiązek skrupulatnego przestrzegania warunków określonych w planie i załączniku do planu. Drobne naruszenie warunków (np. spóźnienie) powoduje otrzymanie ustnego albo pisemnego ostrzeżenia. Poważne naruszenie warunków (np. nieobecność albo stawienie się pod wpływem narkotyku lub alkoholu w miejscu wykonywania pracy), jak również popełnienie nowego przestępstwa może doprowadzić – decyzją sądu – do zamiany pozostałego okresu kary na karę pozbawienia wolności. Część pracy może stanowić obowiązkowe uczestniczenie w programach przeciwdziałania narkomanii lub powrotności do przestępstwa. Osoby skazane za kwalifikowaną postać przestępstwa prowadzenia pojazdu w stanie nietrzeźwości mogą zostać skierowane do programu wpajania zasad bezpieczeństwa w ruchu drogowym. Praca jest planowana tak, by jej okres odpowiadał długości kary pozbawienia wolności. Miejsce pracy określa Służba Probacyjna, która zawiera stosowną umowę z podmiotem zarządzającym tym miejscem. Celem jest znalezienie pracy odpowiedniej dla danego skazanego. Praca może być organizowana w sek-

torze publicznym (państwo, gmina, związek gmin, parafia), publicznej spółce albo w innym podmiocie niedochodowym. Wyrok nie może być wykonywany w przedsiębiorstwie komercyjnym lub prywatnym. Jednostka, na rzecz której praca jest wykonywana nie otrzymuje żadnego wynagrodzenia. Skazani wykonują na ogół prace niewymagające specjalnych kwalifikacji, przy konserwacji nieruchomości, prace porządkowe, w kuchni w domach opieki społecznej, szpitalach, ośrodkach zdrowia. Częstość miejscem działania są też ośrodki rekreacyjne i sportowe. Co do parafii, typową pracą jest porządkowanie cmentarzy. Skazani otrzymują zwrot niezbędnych kosztów podróży. W każdym miejscu wykonywania pracy na rzecz społeczności wyznaczona jest osoba nadzorująca, która zapewnia przepływ informacji pomiędzy miejscem pracy a Służbą Probacyjną. Kurator regularnie telefonuje, bądź odwiedza miejsce wykonywania pracy. Skazany może mieszkać w domu, uczyć się lub pracować, a osoby bezrobotne zachowują prawo do zasiłku.

W ostatnich latach około 35% bezwzględnych kar pozbawienia wolności zamieniono na pracę na rzecz społeczności. Rocznie wykonuje się około 3600-3700 takich kar, w tym ponad 80% zostaje wykonane w pełni. Najczęściej na pracę na rzecz społeczności zostają skazane osoby, które dopuścili się przestępstwa prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu. W 2006 r. prokuratura zwróciła się o dokonanie ocen kwalifikowania się do pracy na rzecz społeczności wobec 7201 oskarżonych. Ocena ta była pozytywna w stosunku do 4825 osób, tj. 83%. Struktura skazanych według źródła utrzymania przedstawiała się następująco: 54% bezrobotnych, 31% zatrudnionych, 9% emerytów, 6% uczniów i studentów. Niemal połowa orzekanych kar dotyczy kwalifikowanej postaci przestępstwa prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu, jedna piąta kradzieży, a poniżej jednej piątej uszkodzenia ciała⁶³.

Polska

Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94) wprowadziła w życie z dniem 1 stycznia 1970 r. nową, nieznaną wcześniej polskiemu ustawodawstwu, karę ograniczenia wolności. W ten sposób rozbudowany został system kar, który w założeniach ustawodawcy miał uwzględniać zasadę indywidualizacji kar, potrzebę racjonalnego karania za drobne przestępstwa, a zarazem unikania krótkoterminowych kar pozbawienia wolności, przy możliwości stosowania kary ograniczenia wolności do różnych kategorii sprawców i czynów⁶⁴. Kara ograniczenia wolności miała wzbogacić środki reakcji karnej na przestępstwa niewielkiej wagi i wejść w skład kar w dolnej grupie zagrożeń ustawowych⁶⁵. W krajach Europy zachodniej ten rodzaj kar był wprowadzany

⁶³ M. Jankowski, *Praca na rzecz społeczności...*, *op. cit.*, s. 5-9.

⁶⁴ A. Duracz-Walczak, K. Strzępek, *Kara ograniczenia wolności-alternatywa kary, pozbawienia wolności do lat dwóch*, [w:] *Problemy współczesnej penitencjarystyki*, B. Holyst (red.), Warszawa 1984, s. 189.

⁶⁵ A. Tobis, *Kara ograniczenia wolności...*, *op. cit.*, s. 32.

do kodeksów karnych w latach 70. (od 1973 roku), 80. i 90. XX wieku, czyli polskie ustawodawstwo było prekursorem kary polegającej na wykonywaniu prac na cele społeczne, stopniowo zbliżającej się do współczesnej formy *community service*.

Geneza kary ograniczenia wolności w polskiej literaturze prawniczej ma różne źródła, ale najczęściej przytaczane są trzy poglądy, dotyczące:

- kary pracy poprawczej i aresztu domowego,
- radzieckiej koncepcji kary pracy poprawczej,
- konieczności złagodzenia reżimów wykonania kary pozbawienia wolności⁶⁶.

Obecnie w założeniach ustawodawcy, nowelizacje Kodeksu karnego i Kodeksu karnego wykonawczego, mają zbliżyć ją do stosowanego w innych krajach *community service* i dostosować do pełnienia funkcji środka alternatywnego nie tylko wobec krótkoterminowej kary pozbawienia wolności, ale też wobec grzywny (gdy orzekanie kary grzywny jest niedopuszczalne lub niecelowe)⁶⁷, a przede wszystkim celem jest „uczynienie z kary ograniczenia wolności realnej alternatywy dla kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania”⁶⁸.

Obecnie kara ograniczenia wolności jest przewidziana w Kodeksie karnym, Kodeksie karnym skarbowym, Kodeksie wykroczeń i jest wymierzana w granicach ustawowych przewidzianych w art. 34 § 1 k.k. (art. 26 § 4 k.k.s.) – od 1 do 12 miesięcy, oraz w art. 20 § 1 k.w. – 1 miesiąc, we wszystkich wypadkach, gdy przepis szczególny przewiduje zagrożenie tą karą. Z uwagi na fakt, że kara ograniczenia wolności jest orzekana w stosunku miesięcznym od 20 do 40 godzin, jej maksymalny wymiar może wynieść łącznie 960 godzin (przy nadzwyczajnym obostrzeniu lub karze łącznej, gdzie kara ta może być orzeczona na okres do 2 lat). Jest to maksymalny wymiar *community service*, niespotykany w innych krajach UE, co zapewne ma wpływ na zwiększenie jego dolegliwości.

Również dwie formy wykonywania kary ograniczenia wolności (nieodpłatna kontrolowana praca na cele społeczne oraz polegająca na potrącaniu od 10 do 25% wynagrodzenia za pracę w stosunku miesięcznym, na cel społeczny wskazany przez sąd), są charakterystyczne tylko dla ustawodawstwa polskiego.

M. Szewczyk wskazuje następujące cechy wspólne *community service* wykonywanej w różnych krajach:

- a) ma charakter kary,
- b) orzeka ją sąd,
- c) jest pracą nakazaną,
- d) jest pracą nieodpłatną,

⁶⁶ R. Giętkowski, *Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym*, Wolters Kluwer business 2007, s. 15-16; M. Szewczyk, *Kara ograniczenia wolności*, [w:] M. Melezini (red.), *Kary i środki karne. Poddanie sprawy próbie*, t. 6, Warszawa 2010, s. 230-231.

⁶⁷ R. Giętkowski, *Kara ograniczenia wolności...*, *op. cit.*, s. 21-22.

⁶⁸ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Druk nr 1394, Warszawa, 21 listopada 2008 r.

- e) świadczona jest na rzecz instytucji niedochodowych,
 f) konieczne jest uzyskanie przez sąd orzekający zgody skazanego na wykonywanie orzeczonej w wyroku pracy⁶⁹.

Tabela nr 1

Liczba osób pozostających pod nadzorem służb probacyjnych oraz wykonujących karę w ramach *community service* w wybranych krajach UE – stan na dzień 31 grudnia 2011 r. (kolumna nr 4 dotycząca Polski wskazuje liczbę kar ograniczenia wolności w postaci pracy na cele społeczne – art. 35 § 1 k.k. bez prac społecznie użytecznych orzekanych na podstawie art. 45 § 1 k.k.w. z powodu bezskutecznej egzekucji grzywny)⁷⁰.

Kraj	Liczba ludności w tys.	Całkowita liczba osób pozostających pod nadzorem służb probacyjnych	Liczba osób wykonujących karę w ramach <i>community service</i>
1	2	3	4
Anglia i Walia	56 170,9	162 674	18 766
Austria	8 404,3	14 749	654
Belgia	11 000,1	40 606	9 322
Chorwacja	4 412,1	1 040	670
Francja	64 994,9	184 284	32 250
Hiszpania	38 718,3	56 111	35 695
Holandia	16 655,8	36 576	17 975
Irlandia	4 570,7	6 210	2 343
Malta	415,8	880	–
Niemcy	81 751,6	156 440	–
Szwajcaria	7 870,1	7 912	1 423
Włochy	60 626,4	43 018	534
Dania	5 560,6	9 542	2 283
Finlandia	5 375,3	2 452	1 247
Norwegia	4 920,3	2 379	1 328
Szwecja	9 415,6	13 724	2 638
Polska	38 529,9	443 953	79 025

⁶⁹ M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne...*, *op. cit.*, s. 84.

⁷⁰ M.F. Aebi, Y. Marguet (red.), *Council of Europe annual penal statistics. Space II*, Table 1.1: Number of persons serving CSM (community sanctions and measures) or being under probation (STOCK) on 31st December 2011, s. 18-19; Strasbourg 2013, s. 18-19; Dane dotyczące Polski: MS-S40 – Sprawozdanie z działalności kuratorskiej służby sądowej za 2011 rok, Ministerstwo Sprawiedliwości Wydział Statystyki.

Praca na cele społeczne ma uczyć społecznie pożądaných postaw, a w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego. Właściwie dobrana, nadzorowana i wykonana może osiągnąć powyższe cele i mieć wpływ nie tylko na przyszłość skazanego, ale także jego rodziny oraz środowiska lokalnego. Wykonywanie pracy ma dla człowieka istotne znaczenie psychologiczne z wielu powodów: zaspokaja potrzebę osiągnięć, zwiększa poczucie własnej wartości, sprawczości, rozwija zdolności, pobudza zainteresowania, stawia wymagania, których spełnienie podtrzymuje zdrowie psychiczne jednostki. Kara ograniczenia wolności nie prowadzi do stygmatyzacji i desocjalizacji skazanego, stwarza duże szanse na poprawę wizerunku sprawcy w społeczności lokalnej, pozwala w widoczny dla społeczeństwa sposób wyrównać zło wyrządzone przestępstwem⁷¹.

COMMUNITY SERVICE IN SELECTED EUROPEAN COUNTRIES

Abstract

This article refers to the presentation of the idea of community service order (working for social purposes) as a penalty means. Alternative sanctions as opposed to a prison term has many advantages, in particular: offender remains in their application in society, avoiding isolation in prison, social degradation and stigmatization. Penalty of work for social purposes, is called in different countries: gemeinnützige Arbeit, travail d'interet general, community service order, unpaid work requirement (each country has a name in your language). Another is the way of sentencing and execution of the penalty, others are also professionals who oversee this penalty. In the various countries in the work for social purposes may be additionally imposed probation duties, prohibitions and various constraints.

⁷¹ R. Giętkowski: Kara ograniczenia wolności..., *op. cit.*, s. 45.

